

Америчке санитарске мисије у Србији у Првом светском рату

ДРАГОЦЕНА ПОМОЋ САВЕЗНИКА

Помоћ коју је Србији у Првом светском рату и непосредно након рата пружио Амерички црвени крст и хуманитарне организације под његовим окриљем представља једну од најсветлијих тачака у историји српско-америчких односа. Амерички грађани који су иза ње стајали неспорно заслужују да их се и данас сетимо.

Пише пуковник проф. др Далибор ДЕНДА

Иако су САД биле неутралне све до 6. априла 1917, када су ушле у рат на страни сила Антанте и њихових савезница, хуманитарни ангажман ове земље започео је одмах по избијању сукоба. Америчке санитетске мисије организоване су и упућиване у многе зараћене земље, укључујући и Србију, под окриљем Америчког црвеног крста. Када је Србија у питању, уз званичне санитетске мисије постојале су иницијативе Рокфелерове комисије и Комитета милосрђа, као и појединачне иницијативе – Мејбел Грујић, Џона Фротингама, Рут Фарнам, Малвине Хофман, Михајла Пупина итд.

Прву медицинску помоћ већег обима Србији упутио је Џон Фротингам, супруг Јелене Лозанић, кћерке академика и професора Београдског универзитета Симе Лозанића. Он је отпремио војну болницу са 250 кревета и са најсавременијим хируршким инструментима и другом медицинском опремом у вредности од ондашњих 200.000 долара (данашња вредност била би 3.600.000 \$). Део ове опреме коју је у Солуну примио српски санитетски потпуковник др Војислав Суботић отпремљен је у Ђевђелију, део у Скопље и део у Ниш.

Заједно са овом материјалном помоћи у Србију је стигла и прва Америчка санитетска мисија (АЦК) од три лекара и шест медицинских

сестара, коју је предводио др Едвард Рајан. С њим су дошла још два лекара, др Џејмс Донован и др Вилијам Ахерн. Мисија је стигла у Београд 16. октобра 1914. и размештена је у напуштену зграду Главне војне болнице преко чијег крова је развијена огромна америчка застава да би се спречило бомбардовање. Доктор Рајан и његов тим су током боравка у Београду обавили више од 8.000 операција и остали у граду да брину о становништву чак и током краткотрајне аустроугарске

окупације у децембру 1914. године.

РАД АМЕРИЧКЕ САНИТАРНЕ КОМИСИЈЕ

Као одговор на додатни захтев српске владе, АЦК је у новембру 1914. године послао још две медицинске екипе, које су биле под руководством др Итн Батлера и др Ернеста Магрудера. Њима су помагали др Џејмс Донели, др Шедвуд Бизли, др Клепам Кинг и др Мортон Лејн са још дванаест медицинских сестара. Они су почетком јануара 1915. године стигли у Србију. Већина је распоређена у новоформирану болницу у Ћевђелији. У фебруару 1915. године из Америке је као помоћ дошао др Ерл Бишоп Даунер, а у марту још неколико сестара, те др Рејнолд Кирби-Смит са три медицинске сестре. Укупно три лекара и девет медицинских сестара из америчких мисија оболело је од тифуса, међу којима и др Рајан. Доктори Донели и Магрудер умрли су од пегаваца у првим месецима 1915. године.

Услед епидемије тифуса АЦК је, у сарадњи са Рокфелеровом фондацијом, у Србију упутио Санитарну комисију – групу санитарних инжењера и лекара, који су у периоду март–октобар 1915. били у саставу међународне санитарне комисије на сузбијању епидемије тифуса. Санитарни инжењери били су важан део медицинских тимова. Они су се специјализовали за пречишћавање воде, контролу размножавања комараца и мува, одлагање отпада и чишћење канализације.

Санитарна комисија стигла је у Србију у оквиру три

Доктор Едвард Рајан је предводио прву Америчку санитарску мисију од три лекара и шест медицинских сестара

Прва санитарска мисија АЦК коју је предводио др Едвард током боравка у Београду обавила је више од 8.000 операција, а њени чланови остали су у граду да брину о становништву чак и током краткотрајне аустроугарске окупације у децембру 1914. године

санитарска тима са више од 40 чланова. Први тим, који је стигао у Ниш у априлу 1915. године, предводио је директор др Ричард Стронг. За њим су стигли и др Томас Џексон, главни санитарни инспектор, др Ханс Цинсер, бактериолог, др Ендрју Селардс, клинички лаборант, др Џорџ Шатук, клинички асистент, др Колдвел (D. W. Caldwell), болнички администратор, др Гринел (F. V. Grinnell), Волтер Стендифер и Луис де ла Пења, помоћници санитарног инспектора, те Хобарт Бринк, секретар.

У мају је стигао и тим предвођен Едвардом Стјуартом. Део тима чинили су стручњаци са Масачусетског института

за технологију: др Алберт Корнелијус, др Стенли Озборн, др Ралф Менделсон, др Харолд Мичел, Јустас Магун, Елиот Гејџ, Џорџ Бејкман, Хенри Бергер, Р. Д. Бејтс, Џ. Херингтон, Карл Бак, Алберт Бак и Чарлс Фокс. У другом делу тима били су санитарни радници који су претходно били ангажовани у гушењу епидемија колере и маларије у Панами: Клемент Чин, др Флитвуд Гравер, Џералд Лафлин, Чарлс Крафтс, Џорџ В. Тејлор, Отис Т. Кембел, Е. Д. Гејл, Ф. П. Браво. Трећи део чинили су стручњаци са Харварда: Ричард Лајман, Хејзелхурст, Т. Р. Шунмејкер и др Џон Ј. С. Шмит са Универзитета „Џонс Хопкинс“. У јулу 1915. стигли су др Хари Плоц, др Џорџ Бер и секретар комисије Џејмс Кин.

Главни штаб Санитарне комисије успостављен је у Скопљу. Ту је у једном складишту постављена импровизирана клиника, у којој је почела да ради лабораторија за производњу вакцина. Из штаба у Скопљу комисија је слала екипе у Ниш, Пећ, Ћаковицу, Битољ, Митровицу, Призрен, Велес, Приштину, Урошевац, Тетово, Штип, Куманово, Криву Паланку, Врање, Прилеп, Охрид, Дојран и Ћевђелију. Вршена је вакцинација тетра вакцином против колере, тифуса и паратифуса А и Б. Осим вакцинације, амерички бактериолози водили су борбу против тифуса, колере и дизентерије тако што су тестирали воду

у бунарима. Вршена је и бактериолошка контрола хране. Одводни канали су чишћени или су ископавани нови, док је у Нишу постављена нова канализациона мрежа. Рад на спречавању маларије састојао се у исушивању мочвара, сечењу трске у приобаљу и у коришћењу мрежа за комарце. Тромесечни рад међународне Санитарне комисије успешно је завршен 12. августа сузбијањем епидемије тифуса. Србију су крајем августа напустили доктори Гринел, Шатук, а затим и Стронг и Селардс. Након одласка др Ричарда Стронга, америчком санитарном мисијом у Србији управљао је Едвард Стјуарт.

КОЛУМБИЈА ЕКСПЕДИЦИЈА

Поред мисија АЦК, један од значајнијих хуманитарних подухвата представљала је и Колумбија експедиција за пружање помоћи (Columbia Relief Expedition), коју је у пролеће 1915. године покренуо професор Михајло Пупин. Требало је да ради под супервизијом Америчког црвеног крста и имала је за циљ да помогне у снабдевању свих делова

Србије храном, медицинском опремом и лековима, те да донесе у земљу велику количину пољопривредних алатки и семена које је обезбедио Српски одбор за пољопривредну помоћ из САД (Serbian Agricultural Relief Committee).

Експедицију су чинили 24 студента, углавном са Колумбија универзитета, и 26 Срба из Америке у својству превозилаца. Они су стигли у Ниш 24. јула 1915, допремивши и 24 аутомобила, посебно прилагођена за потребе мисије. Потом је део експедиције упућен аутомобилима на југ Србије и у Македонију, ради борбе против тифуса и евидентирања оболелих од заразних болести, док су остали послати у регион Смедерева и Пожаревца, где су имали задатак да транспортују кукуруз у складишта или до најближе железничке станице, као и да га достављају становништву. Крајем септембра и током прве половине октобра 1915. године, по окончању експедиције, у САД се вратило десет чланова, док су остали наставили са хуманитарним радом под окриљем Црвеног крста.

До краја јуна 1918. године АЦК је за рад у Србији из Ратног фонда добио 1.000.582,01, а за српске ратне заробљенике робу и одећу у вредности од 1.609.286,51 долара (свеукупно око 47.000.000 садашњих долара). На предлог др Едварда Рајана, АЦК је почетком августа 1918. године упутио Црвеном крсту Србије на поклон суму од 50.000 долара (данас око 900.000 долара)

ХУМАНИТАРНА ПОМОЋ ОКУПИРАНОМ СТАНОВНИШТВУ

После инвазије Централних сила на Србију Америчка санитарна мисија поделила је преосталу територију на два здравствена округа – источни, са центром у Скопљу под вођством Озборна, и западни под управом др Менделсона. У октобру 1915. године на београдски фронт послата је пољска болница, која је радила све до повлачења у Албанију, у децембру је један број чланова мисије евакуисан, док су се други још неко време задржали у Србији, где су се придружили особљу болница, радећи на прихватању и збрињавању великог броја рањеника. Американци су истакли своју заставу на болници леди Пеџет у Скопљу и пошли у сусрет бугарској војсци, чиме је страним медицинским мисијама у Скопљу била гарантована безбедност. По повратку лекара у САД иза њих су остале формиране лабораторије које су дистрибуирале серум против тифуса и настављале рад. Едвард Стјуарт, који је предводио мисију АЦК, пребацио се са члановима своје комисије у Бугарску, где је желео да настави рад са српским избеглицима. Будући да бугарска влада то није дозволила, Стјуарт је са својим тимом понудио помоћ становништву северне Србије под аустроугарском окупацијом. Аустроугарска влада је прихватила његову понуду у јануару 1916. и већ следећег месеца Стјуарт је купио храну у Румунији и транспортовао је баржама Дунавом до Београда, где је дистрибуирана становништву. У Београду је све до октобра 1916. године остао и

Болница Америчког црвеног крста (Главна војна болница) у Београду под управом др Едварда Рајана (1914–1916)

др Рајан, који се старао о болници и становништву. Када је цео посао око расподеле помоћи завршен, аустроугарска влада позвала је Амерички црвени крст да оконча своје активности и напусти Србију најдаље до 1. јануара 1917. године. Штаб АЦК се потом пребацио у Солун, где је обезбеђивао храну, смештај и медицинску помоћ хиљадама српских војника и избеглица.

Од почетка 1917. на чело комисије за Србију (American Red Cross Commission for Relief of Serbia) постављен је доктор Едвард Рајан.

БОЛНИЦЕ АМЕРИЧКИХ ЖЕНА

Амерички црвени крст је у августу 1917. послао и пету по реду комисију за помоћ Србији, коју је предводио Корденио Арнолд Северанс. Он је био отворен и за ангажовање америчких лекарки за помоћ српској војсци и избеглицама. На ту идеју дошао је захваљујући агитацији докторке Розали Мортон, једне од првих жена хирурга ангажованих на Универзитету Колумбија. Детаљна обавештења о стању у Србији докторка је добила од својих колега који су били

Болничарка
Америчког
црвеног крста
са пацијентима
у болници АЦК
у Београду 1914.
године

ангажовани у Србији 1915. године. Амерички црвени крст именован је потом за специјалног комесара и послао у Македонију да допреми медицинску помоћ.

Розали Мортон се на Солунском фронту детаљно упознала са организацијом пољских болница, посебно Болница шкотских жена. Пошто ју је дубоко потресла судбина Србије, вратила се у САД са идејом да организује преко потребну медицинску помоћ српским војницима и избеглицама. На састанку Медицинске женске националне асоцијације у јуну 1917. одржала је предавање о својим искуствима са фронта и улози енглеских и шкотских лекарки у рату, па је на њену иницијативу осмишљен програм Болница америчких жена у Европи, у којима би биле ангажоване искључиво америчке лекарке.

Прве лекарке Болница америчких жена биле су Реџина Флад Кис и Франсис Мејбел Флад, које су у децембру 1917. ступиле на дужност при Америчком црвеном крсту на Солунском фронту. Оне су организовале болницу у Водену (данас Едеса), граду са 6.000 становника, у коме је тада боравило и 16.000 избеглица.

Пошто је дуго постојала одбојност према њиховом раду јер се веровало да је реч о сифражеткињама, Болнице америчких жена су тек од 21. јуна 1918. означаване као јединице Америчког црвеног крста, са истим правима и обавезама као припадници АЦК у иностранству.

До краја јуна 1918. године АЦК је за рад у Србији из Ратног фонда добио 1.000.582,01, а за српске ратне заробљенике робу и одећу у вредности од 1.609.286,51 долара (свеукупно око 47.000.000 садашњих долара). На предлог др Рајана, почетком августа 1918. године АЦК је упутио Црвеном крсту Србије на поклон суму од 50.000 долара (данас око 900.000 долара).

После пробоја Солунског фронта и успешних борби за ослобођење Србије главни штаб Комисије АЦК за Србију, предвођен новим комесаром пуковником Томасом Фарманом, који је заменио доктора Рајана, премештен је у Београд. Томас Фарман предводио је седамдесет хуманитараца АЦК у северној Србији, а мајор Џ. П. Кери њих 24 у јужној Србији. Како су се након ослобођења бројни ратни заробљеници вратили из Бугарске заражени тифусом, у децембру 1918. и Болница америчких жена из Водена премештена је у Битољ.

Почетком 1919. године у северној Србији било је организовано девет америчких болница, у којима је поред лекара било ангажовано и око педесет америчких медицинских сестара. У то време званичне српске власти затражиле су и помоћ од Болница америчких жена у виду нове мисије од десет

Лекари Америчког црвеног крста у Србији 1915. године

лекарки и три зубарке. Група предвођена Дором Баумен, специјалистом гинекологије, испловила је потом ка Србији 15. фебруара 1919. године. У „српској” јединици налазиле су се и Марџори Барнам, специјалиста за женске и дечије болести, Кетрин Кук и Нел Бартрам, специјалисти неурологије, Мери Елиот и Џералдин Вотсон, специјалисти анестезиологије, Мерион Стивенс и Мери Хиндман, стоматолози, Лулу Хант Питерс, лекарка специјализована за дијететику и Алберта Грин као будући менаџер болнице.

У јуну 1919. године на чело комисије за Србију постављен је пуковник Едгар Ерскин Хјум, који је имао великих успеха у спречавању избијања нове епидемије тифуса. Истог месеца за председавајућу Извршног одбора Болница америчких жена изабрана је Естер Пол Лавцој, која је већ следећег месеца, у сарадњи са Српским удружењем за заштиту деце из Америке (Српски потпорни комитет), учествовала у отпремању

групе у којој су се налазиле докторке Еванђелина Кејвен, Лила Ридаут, Мари Берсија и Елизабет Клајнмен. Овим америчким хуманитаркама српска влада предала је на коришћење велику зграду у Чачку за дечију болницу и карантин, довољну за смештај око две стотине деце. Првих годину дана у Чачку је покренут програм социјалне заштите деце, организована је брига о новорођенчади, док је докторка Кејвен и лично позивала децу и жене из града и околине да дођу у диспансер, држала часове елементарне хигијене и кућне неге за жене, обављала посете болесној деци у граду и околини и старала се о допунској исхрани за потхрањену школску децу. Америчке лекарке су само током прве године свог боравка збринуле 25.303 болесника, од којих су 14.146 била деца.

СВЕТЛА ТАЧКА У ИСТОРИЈИ СРПСКО-АМЕРИЧКИХ ОДНОСА

Како је рат формално завршен након потписивања ми-

ровног уговора са Мађарском у Тријанону 4. јуна 1920, истог месеца одлучено је да се укине комисија АЦК за Србију, а до укидања свих европских комисија дошло је у јесен исте године. То се међутим није односило на рад Болница америчких жена на територији Србије, које су биле ангажоване до 1924. године.

У Србији је од децембра 1918. године отворено шест њихових болница са укупно 415 постеља. Болница америчких жена у Битољу радила је од 1918. до 1920. године, општа болница у Велесу од 1919. до 1922, опште болнице у Приштини и Струмици од 1920. до 1921, док су у општој болници у Прилепу америчке лекарке биле активне од 1920. до 1922. године. Најдуже се одржала Дечија болница у Чачку са 150 кревета, која је радила до 1924. године. Поред тога лекарке Болница америчких жена организовале су и општу праксу и хируршку амбуланту у Битољу, општу праксу и хируршку, дечију, очну и зубну амбуланту у Велесу, општу праксу и очну амбуланту у Прилепу и Струмици, општу праксу и хируршку и венеролошку амбуланту у Приштини и диспанзере у Урошевцу, Гњилану, Грачаници и Подујеву.

Три лекара и девет медицинских сестара из америчких мисија оболело је од тифуса, међу којима и др Едвард Рајан. Доктори Донели и Магрудер умрли су од пегавца у првим месецима 1915. године.

Помоћ коју је Србији у Првом светском рату и непосредно након рата пружио Амерички црвени крст и хуманитарне организације под његовим окриљем представља свакако једну од најсветлијих тачака у историји српско-америчких односа. Амерички грађани који су иза ње стајали неспорно заслужују да их се и данас сетимо. ■